

مأخذ شناسی

شبیه سازی در جهان عرب

سید مصطفی مطبوعه چی اصفهانی

شبیه سازی از جمله دانش های جوانی است که در سال های اخیر موضوع تحقیق و بررسی دانش پژوهان قرار گرفته است. اگر ادعای برخی متخصصان را بپذیریم که امکان علمی و عملی چنین مسئله ای را قابل تحقق می دانند و از حیث اخلاقی نیز آن را تجویز می نمایند، در آینده ای نه چندان دور شاهد تحولی اساسی در چگونگی تولید مثل انسانی خواهیم بود. اما در این میان آنچه موجب طرح جدی این مسئله در بسیاری محافل علمی و دینی جهان شده است، واکنش تقریباً یکسان موحدان جهان، یعنی مسیحیان، مسلمانان و یهود، در مورد پیامدهای تحقق شبیه سازی انسانی است. به راستی دین و اخلاقی که منشأ دینی دارد، در این باره چه نظری دارد؟ عالمان ادیان توحیدی از چه منظری به این موضوع می نگرند؟ دغدغه ها و نگرانی های آنان از کجا سرچشمه می گیرد؟ موارد اتفاق و افتراق نظرگاه آنان چیست؟

چون پاره‌عربی جهان اسلام زودتر با این مسئله آشنا و مواجه شده است، دانشوران و از جمله عالمان دینی آن در صدد فهم و چاره‌جویی و ابراز رأی خویش در این مسئله برآمده‌اند، اما این که تا چه حد و میزانی توفیق یافته‌اند، بحثی است که مجال دیگری می‌طلبد. شاهد چنین اهتمامی کثرت منابع مکتوبی است که در سال‌های اخیر به جامعه علمی عرب زبان عرضه شده است، اما متأسفانه در زبان فارسی به جز چند مقاله در روزنامه‌ها و نشریات و چند گزارش تصویری و یکی دو کنفرانس علمی محدود، منبع مستقلی در این باب عرضه نشده است و بالطبع جای خالی چنین مباحثی در مطالعات و تحقیقات حوزوی و دانشگاهی بسیار خالی می‌نماید و از این رو، شایسته اهتمام بس جدی و درخوری است.

بدین جهت، به نظر می‌رسد گزارش کوتاهی از اهتمام دانشوران مسلمان عرب به این مسئله و پیامدهای مختلف آن، برای محققان حوزه فقه و اخلاق مفید افتد. در این جا گزیده‌ای از منابع عربی که شبیه‌سازی را از منظر دین و اخلاق کاویده‌اند، به دانش پژوهان معرفی می‌نمایم.

گزیده مأخذشناسی، شامل معرفی ۵۱ اثر چاپ شده به زبان عربی، و در سه بخش کتاب، مقاله و کنفرانس به شرح ذیل است:

الف) کتابها

۱. آدم و علوم الاستنساخ الخلق والبعث بین المادة والطاقة والعدم، عبدالرحمن محمد الرفاعی، القاهرة، مدبولی الصغیر، ط ۱، ۱۹۹۸، وزیري ۳۴۰ ص.

مؤلف با استفاده از آرا و تأویلات ابن عربی در خصوص خلق و بعث، عوالم

انسانی، عالم ذر، قیامت و مانند آن، معنای ویژه و خاصی از شبیه‌سازی را مد نظر قرار داده و آن را معجزه ابدی قرآن قلمداد نموده است.

۲. الهندسة الوراثية والاستنساخ البشري والقرآن الكريم، عبدالستار الحاج اسمیر الرجیو، موصل (عراق)، مطبعة الانتصار، ۱۴۲۱/۲۰۰۰، وزیری ۸۰ص.

نویسنده با استناد به آیات قرآنی، شبیه‌سازی را معجزه عینی قرآن دانسته است.

۳. الاستنساخ قبلة العصر، صبری الدمرداش، الرياض، مكتبة العبيكان، ط ۱، ۱۹۹۷، وزیری ۱۳۸ص.

در این اثر، مؤلف به تشریح علمی مسئله شبیه‌سازی و تبیین دیدگاه‌های مختلف در این خصوص پرداخته است.

۴. الاستنساخ البشري هل هو ضد المشيئة الالهية؟، عبدالمعز خطاب، القاهرة، الدار الذهبية، ۱۹۹۷، وزیری ۱۰۴ص.

این اثر، در صدد اثبات غیر اخلاقی و غیر شرعی بودن شبیه‌سازی است.

۵. الاستنساخ بدعة العصر في ضوء الاصول والقواعد والمقاصد الشرعية (بحث محکم من قبل مركز البحوث والدراسات الاسلامية)، نورالدین مختار الخادمی، دمشق دار وحی القلم، ط ۱، ۱۴۲۵/۲۰۰۴، وزیری ۱۷۶ص.

این اثر، شبیه‌سازی را شرعاً حرام دانسته و به ادله‌ای از کتاب و سنت استناد جسته است.

۶. الاستنساخ حقائق علمية وفتاوى شرعية، جمال نادر، عمان، دارالاسراء، ۲۰۰۱، وزیری ۹۸ص.

این کتاب، گزارشی است از سیر تحول مسئله شبیه‌سازی، و به

دیدگاه‌های مختلف درباره آن اشاره می‌کند.

۷. الهندسة الوراثية بين معطيات العلم وضوابط الشرع، ایاد احمد ابراهيم، عمان، دارالفتح، ۱۴۲۳/۲۰۰۳، وزیري، ۲۱۴ ص.

بخش دوم فصل چهارم این کتاب (ص ۱۳۵ - ۱۶۸) با عنوان: «الاستنساخ الجینی والجسدي» ابعاد دینی شبیه‌سازی را بررسی می‌نماید.

۸. ابحاث اجتهادية فی الفقه الطبی، احمد سلیمان الاشقر، بیروت، مؤسسه الرسالة، ۱۴۲۲ق، وزیري ۲۸۰ ص.

بخش اول این کتاب از صفحه ۷ تا ۴۰، تحت عنوان «الاستنساخ فی میزان الشریعة الاسلامیة» به موضوع شبیه‌سازی از منظر فقه و قرآن اختصاص یافته است.

۹. الاستنساخ بین العلم والدين، عبدالهادی مصباح، القاهرة، الدار المصرية اللبنانية، ط ۳، ۲۰۰۲، ۱۳۶ ص.

به این پژوهش، جایزه بهترین کتاب علمی سال مصر (سال ۱۹۹۷م) تعلق گرفته است. در این اثر مسئله شبیه‌سازی از لحاظ علمی تبیین و برخی آرای عالمان دین نیز در خصوص آن ذکر شده است.

۱۰. حقیقة الاستنساخ ومعجزة القرآن، محمد غرة، دمشق [ناشر: مؤلف]، ۱۹۹۹م، وزیري ۹۸ ص.

در این کتاب، شبیه‌سازی از جمله معجزات غیبی قرآن قلمداد شده است.

۱۱. الاستنساخ جدل العلم والدين والاخلاق، مجموعة من المؤلفين، دمشق، دارالفکر، ۱۹۹۷م، وزیري ۲۴۰ ص.

این کتاب، مجموعه هشت مقاله است که هانی رزق، محمدحسین

فضل الله، فرانسوا ابومخ، وهبة زحيلي، عادل العوا، عبدالواحد علواني، عدنان سبيعي، محمدعدنان سالم ابعاد مختلف علمي، ديني و اخلاقي مسئله شبیه سازی را بررسی کرده اند و در پایان اسناد و مدارکی از سازمان جهان بهداشت (سازمان ملل متحد) و سازمان کنفرانس اسلامي (مجمع الفقه الاسلامي) ضمیمه شده است.

۱۲. من يخاف استنساخ الانسان، جريجوري ای بنس ترجمه احمد مستجير، القاهرة، كتاب السطور، ۱۹۹۹م، وزيري ۲۶۸ص.

در سه مقاله اول این کتاب (ص ۴-۵۵) به عنوان «الاسلام لايعتمد الانجاب الا طريقاً واحداً- هذا نذير- الاستنساخ الانسان في الميزان» مسئله شبیه سازی از منظر فقهی، حقوقی و ديني کاویده شده است.

۱۳. الاستنساخ بين العلم والفقه، داود سلمان السعدی، بيروت، دارالحرف الديني، ۱۴۲۳ق/۲۰۰۲م، وزيري ۵۱۲ص.

مؤلف در این اثر پس از شرح علمی مسئله شبیه سازی، آن را از منظر ديني و اخلاقي مردود می شمارد.

۱۴. الاستنساخ البشري بين القرآن والعلم الحديث، توفيق محمد علوان، القاهرة، دارالوفاء، ط ۱، ۱۴۱۹ق.

۱۵. الاستنساخ والانجاب بين تجريب العلماء وتشريع السماء، كارم السيد غنيم، القاهرة، دارالفكر العربي، ط ۱، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۸م.

۱۶. الاستنسال (الاستنساخ) بين العلم والدين، محمد الحاج قاسم محمد، الموصل، مطبعة الزهراء، ۱۹۹۹م.

۱۷. حكاية الاستنساخ، عبدالباسط الجمل، القاهرة، الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۹۸م.

- ۱۸ . الاستنساخ بين العلم والفلسفة والدين، حسام الدين شحادة، دمشق، مركز العلم والسلام للدراسات والنشر، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۸م .
- ۱۹ . الاستنساخ البشرى بين الحقيقة والوهم، ماهر احمد الصوفى، مكتب الشعار للطباعة والنشر، ۱۴۱۷ق/۱۹۹۷م .

ب) مقالات

- ۲۰ . الاستنساخ البشرى وموقف العلم والشرع منه، مصطفى جمال التازى، مجلة الهداية (تونس) العدد الاول، السنة ۲۲، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م .
- ۲۱ . الاستنساخ من الناحيتين الاخلاقى والقانونى، عبد الناصر بن سالم، مجلة الهداية (تونس) العدد الثانى، السنة ۲۲، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م .
- ۲۲ . الاستنساخ بين العلم والشرع وبين المصلحة والمفسدة، سلامة الطيب، مجلة الهداية (تونس) العدد الثانى، السنة ۲۲، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م .
- ۲۳ . الاستنساخ، مفتى الجمهورية التونسية، مجلة الهداية (تونس) العدد ۱، السنة ۲۲، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م .
- ۲۴ . الاستنساخ تفسيره العلمى، حبيبة الشعبونى، مجلة الهداية (تونس) العدد الاول، السنة ۲۲، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م .
- ۲۵ . الابعاد النفسية والتربوية التى يطرحها الاستنساخ، محمد بن فاطمة، مجلة الهداية (تونس) العدد الثانى، السنة ۲۲، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م .
- ۲۶ . الاستنساخ البشرى، سيد كاظم الحسينى الحائرى، مجلة فقه اهل البيت، العدد ۳۸، السنة العاشرة، ۱۴۲۶/۱۰۰۵ .
- در اين مقاله، شبيه سازى از منظر فقه شيعى بررسى شده است .
- ۲۷ . عمليات التنسيل (الاستنساخ) واحكامها الشرعية، عبد الناصر، ابو البصل،

- مجلة ابحاث اليرموك (الاردن) المجلد الرابع عشر، العدد الاول،
١٤١٩ق/١٩٩٨م، ص٢٧١-٢٩٣.
٢٨. هل يمكن استنساخ البشر، محمد فيض الله الجادري، مجلة المعرفة،
وزارة الثقافة (سوريه) العدد ٤١٠، السنة ٣٦، ١٩٩٧، ص٧٢-٥٤.
٢٩. موقف الاسلام من الاستنساخ الجيني العالمي، محمد فتحى الدرينى، مجلة
هدى الاسلام، وزارة الاوقاف والشؤون الاسلامية (الاردن) المجلد ٤١،
العدد السابع، ١٤١٨/١٩٩٨، ص٣٦-٤٢.
٣٠. الاستنساخ الواقع العلمى والحكم الشرعى، زياد احمد سلامة، مجله هدى
الاسلام، وزارة الاوقاف والشؤون الاسلامية (الاردن) المجلد ٤١،
العدد العاشر، ١٤١٨ق/١٩٩٨م، ص٧١-١٠٣.
٣١. رؤية اسلامية لعلم الهندسة الوراثية والاستنساخ البشرى، عارف على عارف،
مجله اسلامية المعرفة، المعهد العالمى للفكر الاسلامى (بيروت) العدد
الثالث عشر، السنة الثالثة، ١٤١٩ق/١٩٩٨م.
٣٢. تقنيات الاستنساخ للخلايا والجينات الانسانية لتشخيص وعلاج الامراض، نجم
عبدالله عبد الواحد، مجله الفقه الاسلامى (العددية) العدد الثانى عشر،
السنة العاشرة، ١٤٢٠ق/١٩٩٩م، ص١٤٣-١٦٨.
٣٣. ندوة الاستنساخ الجينى اسسه وآثاره، خالد عبدالله العلى، مجلة المجتمع
(كويت)، العدد ١٢٤٤، ١٩٩٧م.
٣٤. الاستنساخ، محمد احمد عويضة، مجله الثقافيه (الجامعة الاردنية)،
١٤١٨ق/١٩٩٧م.
٣٥. الاستنساخ قد يؤدى بالبشرية ويدمر الانسان، يوسف القرضاوى، مجله
المجتمع (كويت)، العدد ١٢٤٤.

٣٦. قرارات الدورة العاشرة والخامسة عشره، مجلة مجمع الفقه الاسلامي (مكة المكرمة)، العدد الثاني عشر، السنة العاشرة، ١٤٢٠ق/١٩٩٩م.
٣٧. الاستنساخ من الناحية العلمية والشرعية، على محمد يوسف المحمدي، مجله كلية الشريعة والقانون (طنطا)، [مصر]، العدد العاشر، ١٤١٩ق/١٩٩٩م.
٣٨. ندوة الاستنساخ البيولوجي بين الرفض والقبول، عجيل النشمي، مجله المجتمع (كويت) العدد ١٢٤٤، ١٩٩٧م.

ج) كنفرانس ها

٣٩. الاستنساخ في ميزان الشريعة الاسلامية، دورة الاستنساخ البشري، محمد سليمان الاشقر، منظمة المؤتمر الاسلامي، جدة، ١٤١٨ق/١٩٩٧م.
٤٠. الاستنساخ البشري الجوانب العلمية للموضوع وآفاته، دورة الاستنساخ البشري، عمر الالغي، الدورة العاشرة، منظمة المؤتمر الاسلامي، جدة، ١٤١٨ق/١٩٩٧م.
٤١. الانسان بين العجز عن تبديل خلق الله والمحاولة العائبة لاستنسال نفسه، دورة حقوق الانسان والتصرف في الجينات، الدورة الثانية، اكااديمية المملكة المغربية، الرباط، ١٤١٨ق/١٩٩٧م.
٤٢. الموقف الفقهي في الاستنساخ النباتي والحيواني والانساني، كمال الدين جعيط، ندوة الاستنساخ المجلس الاعلى الاسلامي، تونس، ١٤١٨ق/١٩٩٧م.
٤٣. الاستنساخ البشري بين الاقدام والاحجام، دورة الاستنساخ البشري، احمد رجايب الجندى، منظمة المؤتمر الاسلامي، جدة، ١٤١٨ق/١٩٩٧م.

- ٤٤ . الاستنساخ البشر والارائيتيون، دورة الاستنساخ البشرى، الدورة العاشرة، حسان خنحوت، منظمة المؤتمر الاسلامى، جدة، ١٤١٨ق/١٩٩٧م .
- ٤٥ . الاخلاقيات فى الاستنساخ البيولوجى، الندوة المصرية عن اخلاقيات الممارسة البيولوجية، على خليفة، اللجنة الوطنية المصرية للتربية والعلوم والثقافة، القاهرة، ١٩٩٧م .
- ٤٦ . الاستنساخ، دورة الاستنساخ البشرى، الدورة العاشرة، محمد المختار السلامى، منظمة المؤتمر الاسلامى، جدة، ١٤١٨ق/١٩٩٧م .
- ٤٧ . الاستنساخ، ندوة رؤية اسلامية لبعض المشكلات الطبية المعاصرة، صديقه العوصى، مؤسسة الحسن الثانى للابحاث العلمية والطبية والمنظمة الاسلامية للعلوم الطبية، الدار البيضاء، ١٤١٨ق/١٩٩٧م .
- ٤٨ . الاستنساخ: تقنية فوائده ومخاطره، دورة الاستنساخ البشرى، صالح عبد العزيز الكريم، الدورة العاشرة، منظمة المؤتمر الاسلامى، جدة، ١٤١٨ق/١٩٩٧م .
- ٤٩ . النظرة العلمية للاستنساخ، محمد المراكشى، المجلس الاعلى الاسلامى، تونس، ١٤١٨ق/١٩٩٧م .
- ٥٠ . مخاطر الاستنساخ البشرى على قاعدة الزوجية ونظام الاسرة، محمد صلاح الدين المستاوى، المجلس الاعلى الاسلامى، تونس، ١٤١٨ق/١٩٩٧م .
- ٥١ . الاستنساخ البشرى واحكامه الطبية والعلمية فى الشريعة الاسلامية، ندوة رؤية اسلامية لبعض المشكلات الطبية المعاصرة، الندوة الفقهيہ التاسعة، مؤسسة الحسن الثانى، الدار البيضاء، ١٤١٨ق/١٩٩٧م .